

MILBACHER
RÓBERT

Legendahántás

50+1 tévhit
a magyar irodalomban

1. Létezett-e Fanni nevű írónő a magyar irodalomban?

Az irodalomtörténet úgy tartja számon, hogy a magyar irodalom első eredeti, szentimentális regénye Kármán József *Fanni hagyományai* című munkája. Csakhogy ilyen szerzői névvel és ilyen címmel sohasem jelent meg regény a korabeli, 18. század végi Magyarországon. Pontosabban amikor 1795-ben az *Uránia* című, rövid életű periodikum három egymást követő számában napvilágot látott a *Napi jegyzések és levelek* címmel ellátott szöveg, semmi sem utalt rá, hogy azt Kármán József írta volna. Ezt a két előszó szerint egy T-ai Józsi nevű ismeretlen küldte be a lapnak, aki személyesen ismerte a lányt, sőt az is kiderül, hogy vélhetőleg ő volt Fanni kicsit balfék szerelme.

A korabeli olvasó tehát annyit tudott, hogy egy Fanni nevű szerencsétlen sorsú lány által írt naplójegyzeteket olvashat. Fanni mellett T-ai Józsi néven kívül semmilyen egyéb szerzői név sem merült fel a művel kapcsolatban.

Az egyébként orvos Pajor Gáspár és Kármán József által szerkesztett *Uránia* közleményei – amelyeknek java része bizonyíthatóan fordítás – többnyire névtelenül jelentek meg, igazodva a romantika előtti szerzőkonceptióhoz. Akkoriban ugyanis nem az író személye volt a fontos, hanem maga a mű. Sőt a névtelenség, hiszen nem egy esetleges és esendő személyhez kapcsolódnak a szövegek, maga a mű szavatol a leírtak objektivitásáért, ezzel pedig igazságértékéért, illetve az abszolút szépségért.

Az *Uránia* szerzői közül csupán Csokonai és az esztétika-professzor Schedius Lajos azonosítható be: az ő nevük van egyértelműen szöveghez rendelve. Egyes közlemények alatt találkozhattunk még különféle szignókkal, mint pl. Kn, Pr vagy J...i, G...i, amelyek persze utalhatnak a Kármán és Pajor, illetve a Józsi és Gazsi nevekre.

Minthogy az *Uránia* programja egyfajta „növevelés” volt, a szerelembe eső és ebbe belehaló lány történetét inkább a szerelem veszélyeire figyelmeztető példázatnak számíthatták a szerkesztők, mint a szerelem szépségét magasztaló műnek. Mivel a szerelme beteljesedett, szemben a mintaként kezelt ifjú Wertherével, Fanni halála („*elhervadott a szeretet édes melege alatt*”) csak azzal magyarázható, hogy az uralhatatlan érzelem elhatalmasodott fölötte, és végül felemészttette.

Mindezek alapján tehát azt kellene mondanunk, hogy irodalmunk egy Fanni nevű szerzőnővel gazdagodott, aminek bizony örülhetnénk nagyon. Csakhogy sem az *Urániáról*, sem Kármán József-ről és persze Fanniról sem tudnánk semmit, ha 1843-ban Toldy Ferenc fel nem fedezi őket (újra). 1795 és 1843 között ugyanis tökéletesen ismeretlenek voltak ezek a nevek a magyar irodalomban.

Majd ötven év után aztán a Kisfaludy Társaság 1843. március 25-i ülésén tartott előadásában Toldy „megkreálta” Kármán József alakját és életművét. Célja ezzel az volt, hogy Kazinczy felvilágosult-klasszicista irányvonalával szemben egy romantikus őst teremtsen, aki persze legitímálta Toldy új, nemzeti-romantikus törekvéseit.

Valójában Kármán írói munkásságáról semmit sem lehetett biztosan tudni. Hagyatékában nem maradtak fenn kéziratok – a korabeli városi legenda tudni vélt ugyan egy veretes ládikáról, amelyben állítólag Kármán-kéziratok lapultak, de ezt soha senki sem látta. Egy német nyelvű levelezésen és néhány versen kívül nem ismerünk semmit, amit biztosan hozzá lehetne kötni. Ráadásul az *Uránián* kívül más korabeli fórumon nem közölt írásokat. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy amikor Toldy létrehozta a Kármán-életművet, akkor alapvetően a Kn vagy J...i szignókkal ellátott szövegeket veszi alapul, ugyanakkor részint önkényesen olyan írásokat is Kármánnak tulajdonít, amelyek alatt nincsenek még szignók sem, vagyis végképp semmi nem utal arra, hogy Kármán írta volna őket. A későbbi filológiai kutatások aztán különféle szóstatistikai, stilisztikai vizsgálatok alapján próbálták megállapítani, hogy valójában mely szövegeket írhatta Kármán, és melyeket nem. Azt azonban el kell mondani, hogy nem jártak túl nagy sikerrel, minthogy nem léteznek minden kétséget kizáróan Kármán által szignált és publikált művek vagy autográf kéziratok, amelyekhez viszonyítani lehetett volna.

A Kármán-életmű megkonstruálásának talán legnagyobb hatású következménye a *Fanni hagyományainak* mint eredeti magyar, szentimentális levélregénynek a kanonizálása volt. Míg Toldy 1843-as Kármán-kiadásában a *Fanni hagyományai* szer-

zőségét nem tulajdonította egyértelműen Kármánnak (a kötet címe is erre utalt: *Kármán József írásai és* [!] *Fanni hagyományai*), addig a későbbiekben a levélregényt egyértelműen Kármán műveként emlegeti az irodalomtörténet. Persze Toldy Ferenc már akkor is kétségeket támasztott a regény szerzőségét illetően, amikor az 1843-as előadásában ugyan Fanninak tulajdonította a naplójegyzeteket, de hozzátette, hogy Kármán igazító keze vonása meglátszik a szövegen. Ugyanakkor 1867-es irodalomtörténetében Kármánt már mint társszerzőt, sőt a mű nagyobb részének szerzőjét tünteti föl minden újabb adat vagy bizonyíték nélkül.

Mindamellet Fannit létező személyként emlegeti 1843-ban, sőt a lány Kármán iránt érzett szerelmét is tényként kezeli. (Ne feledjük, hogy az 1843-as előadáson ott ül az a Schedius Lajos, aki személyes tanúja lehetett a történetnek, tehát Toldy nyilván tőle első kézből informálódhatott Fanniról mint létező személyről.)

A mű szerzősége körüli bizonytalanság tehát már Toldy előadása, illetve kiadása óta ott kísért a *Fanni hagyományai* körül, ezt a bizonytalanságot pedig az idő múltával (minden újabb filológiai megerősítés nélkül) Kármán szerzőségének bizonyossága váltotta föl. Kármán szerzőségének minden kétséget kizáró ténynyé válása azonban sok tekintetben átírja a mű értelmezését is.

Az *Urániában* megjelent összöveg ugyanis, amelynek *Fanni'* *Hagyományai* volt az eredeti címe, több tekintetben is különbözik minden további kiadástól. A folyóirat három különböző számában jelent meg a ma már egységesként kezelt mű. Az első kötetben közlik *Egy Szó az Olvasóhoz* címmel a szerkesztők megjegyzését, majd *Fanni. Az Uránia' Szerzőinek Böldogságot!*

Schedel Ferenc

Toldy Ferenc pesti német családban született Franz Schedel néven – úgy lett tehát a magyar irodalomtörténet-írás atyja, hogy az anyanyelve német volt, soproni cserediákként tanult meg magyarul, és csak 1847-ben vette föl hivatalosan is a Toldy nevet

címmel T-ai Józsi Fanni életéről és haláláról szóló írását, a másodikban közlik *Fanni' Hagyományai* címmel a mű első részét, a harmadikban pedig a második, befejező részt.

Jól látható, hogy az *Uránia*-beli szöveg valóban egy Fanni nevű fiatal lány írásaira, ahogy a közreadó (T-ai Józsi) fogalmaz, „hátramaradt Írásaira”, „szent Hagyományaira” alapuló közlés. Ez egyben azt is jelenti, hogy az *Uránia* korabeli olvasója egy Fanni nevű lány (szerzőnő) írásaként olvasta a szöveget. Kármán szerzőségének kizárólagossá válásával azonban a „Fanni hagyományai” birtokos jelzős szintagma címmé válik, ezzel a fikció terébe utalja a naplóbejegyzéseket, míg az *Uránia*-beli közlés (az előszavakkal együtt) éppen Fanni sorsának dokumentumszerű valódiságát hangsúlyozta.

Nem nehéz belátni, mennyire nem mindegy, hogy egy férfi műveként és egyben fikcióként olvassuk a szöveget, vagy egy lány intim vallomásaként és naplóként. Az első esetben a kor divatos napló- és levélregény műfaji kódjai működtetik a befogadást, míg a második esetben egyfajta „kukkolást” folytat az olvasó, és éppen az irodalmiság kódjaitól mentes valóságba szeretne bepillantani. Mindezt csak tovább bonyolítja, hogy

Tudta,

hogy a 18. század végén Losoncon kiadott, csak három számot megért *Uránia* című lap a növevelés programjával jött létre, mert a felvilágosodás hívei hittek abban, hogy a társadalmat a nőkön keresztül lehet nevelni, jobbítani, ahogy akkor fogalmaztak, „csinosítani”? Nem véletlen, hogy ebben jelent meg *A' nemzet tsinosodása* című, Kármánnak tulajdonított írás, amely az egész nemzet felzárkóztatásának programját adta.

amennyiben Kármánnak tulajdonítjuk az írást, akkor egy férfinak a női lélekről szóló elképzeléseivel találkozhatunk, míg Fanni szerzősége esetén közvetlenül egy régen élt fiatal lány lelkébe vethetünk egy pillantást.

Egyszóval mivel történetileg a címben fölített kérdésre nem adható egyértelmű válasz, Fanni léte vagy nem léte az olvasó döntésére van bízva.

Irodalom

Szilágyi Márton: *Kármán József és Pajor Gáspár Urániája*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998.

Devescovi Balázs: *A mítosz és Fanni: A Kármán József körüli legendák és a Fanni hagyományait környező mítosz(ok) elemzése*, Budapest–Szeged, Osiris–Pompeji, 2000.

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta

Nemzeti Kulturális Alap

MAGVETŐ
KÖNYVKIADÓ ÉS KERESKEDELMI KFT.

www.magveto.hu

www.facebook.com/magveto

magveto.kiado@lira.hu

Felelős kiadó Dávid Anna

Készült Nyomta és kötötte a Generál Nyomda Kft., 2021-ben

6728 Szeged, Kollégiumi út 11/H

www.generalnyomda.hu

Felelős szerkesztő Szegő János

Kézirat-előkészítő Schmal Alexandra

Korrektor Balogh Emerencia

A kötetet Pintér József tervezte

Műszaki vezető Takács Klári

Kiadványszám 9177

Plantin betűtípusból szedve

ISBN 978 963 14 4114 7